ರು.ಮ. ಷಡಕ್ಷರಯ್ಯ*

ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೇವಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ

ಪೀಠಿಕೆ : ದೇವಿ ಆರಾಧನೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಕರ್ನಾಟಕ ವಿವಿಧೆಡೆ ನೆಲೆಯೂರಿದ್ದಿತು. ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲೂ ಈ ಆರಾಧನೆ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಅದರ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆದಿಲ್ಲ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐದು ತಾಲ್ಲೂಕುಗಳಾದ ಬೀದರ್, ಭಾಲ್ಕಿ, ಔರಾದ್, ಹುಮನಾಬಾದ್, ಮತ್ತು ಬಸವಕಲ್ಯಾಣಗಳ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದ ಕೇವಲ ದೇವಿ ದೇವಾಲಯ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರುವರು.

ಶಿಲ್ಪ–ಶಾಸನಗಳ ಆಕರಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೇವಿ ಆರಾಧನೆಯ ಪ್ರಾಚೀನತೆ, ಬೆಳವಣಿಗೆ, ದೇವಿ ಶಿಲ್ಪ–ದೇವಾಲಯಗಳ ಕೇಂದ್ರಗಳು, ಮತ್ತು ದೇವಿ ಶಿಲ್ಪಗಳ ನಮೂನೆ, ಮಹತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ ಮತ್ತು ಜೈನ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧–೧೨ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಸ್ಥಾನ ಲಭಿಸಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಳಿದ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಅರಸ–ಅರಸಿಯರ ಕೊಡುಗೆ ಮಹತ್ತರವಾದುದು. ಇವರು ದೇವಿ ಆರಾಧನೆಗೆ ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆಗಳು ಗಮನಾರ್ಹ.

ಈ ಭಾಗದ ದೇವಿ ಮಂದಿರಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಅಂಬಾಭವಾನಿ, ಚಂಡಿಕೇಶ್ವರಿ, ಚಳಕಮ್ಮ, ವೆಂಕಮ್ಮ, ಯಲ್ಲಮ್ಮ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿವೆ. ಕೆಲವು ಊರುಗಳು ತಮ್ಮ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಲ್ಕಿ ತಾಲೂಕಿನ ಚಳಕಾಪುರದ ಚಳಕಮ್ಮ, ಹಲ್ಸಿ ತೂಗಾವಿಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಅಂಬೆಸಂಗವಿಯ ಅಂಬೆ, ಲಖಣಗಾವಿಯ ಲಕ್ಕಾದೇವಿ, ಸಂಗಮದ ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಬೀದರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಆಳವಾಯಿಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲೂಕಿನ ಚಂಡಕಾಪುರದ ಚಂಡಿಕಾದೇವಿ, ಗೊರ್ಟದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಹುಮನಾಬಾದ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಹುಡಗಿಯ ವೆಂಕಮ್ಮ, ಹಳ್ಳಿಖೇಡದ ಅಂಬಾಭವಾನಿ, ಉಡಬಾಳದ ಯಲ್ಲಮ್ಮ ದೇವಿ ಮುಂತಾದವು ಇಂದು ಖ್ಯಾತಿ ಗಳಿಸಿವೆ.

ದೇವಿ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕ ಜನ ಜನಿತ ಕಥೆಗಳಿದ್ದು ಈ ಕಥೆಗಳು ಅಲ್ಲಿಯ ಶಿಲ್ಪದ ಸುತ್ತಲೂ ಹೆಣೆದ ಕಥೆಗಳಾಗಿರುವುವು. ಚಳಕಾಪುರದ ಚಳಕಮ್ಮನೇ ಶಬರಿಯೆಂದೂ ಆಕೆಯ ಕೋರಿಕೆಯಂತೆ ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಹನುಮರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಮೂರ್ತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತಂತೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಚಳಕಮ್ಮನೆಂದು ಕರೆಯುವ ವಿಗ್ರಹವು ಮಹಿಷಮರ್ದಿನಿಯ ಶಿಲ್ಪವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಊರಿಗೆ ಚಳಕಾಪುರವೆಂದು ಬಂದಿದೆ.

* ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು, ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆ ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ-೫೮೦೦೦೩.

ಇದೇ ರೀತಿ ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲೂಕಿನ ಈಗಿನ ಚಂಡಕಾಪುರ ಗ್ರಾಮವು ಅಲ್ಲಿಯ ಚಂಡಿಕಾದೇವಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಉಮಾಪುರವು ಉಮೆಯ ದೇಗುಲದಿಂದ ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಭಾಲ್ಕಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಅಂಬೆಸಂಗವಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಅಂಬೆ ದೇವತೆಯಿಂದ, ಲಖಣಗಾಂವ ಅಲ್ಲಿಯ ಲಕ್ಕಾದೇವಿಯ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಬಂದವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಗಳಿಗೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ಜನಜನಿತ ಕಥೆಗಳಿವೆ. ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲದೆ ಜೈನರಲ್ಲಿಯ ಯಕ್ಷಿಣೀ ಆರಾಧನೆಯೂ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲೂ ನೆಲೆಯೂರಿದ್ದಿತು. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಈ ಮೂರು ಧರ್ಮಗಳ ಶಿಲ್ಪ-ದೇವಾಲಯಗಳ ಅಧ್ಯಯನವು ಈ ರೀತಿ ಇದೆ.

ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಿ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಂದು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಕಾಲದ ಹಲವಾರು ದೇವಾಲಯಗಳ ಮೂಲ ಹೆಸರುಗಳು ಬದಲಾಗಿರುವುದನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ನಾರಾಯಣಪುರದ ಶಿವ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಹುಮನಾಬಾದ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಜಲಸಂಗಿಯ ಮಹದೇವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಮೂಲ ಹೆಸರು ಈಗ ಬದಲಾದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ನಗರದ[1] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೧೬ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ ದೇಗುಲದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ನಾರಾಯಣಪುರದ[2] ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮತ್ತೊಂದು ದೇವಿಯ ಹೆಸರು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ನಾರಾಯಣಪುರದ ಶಿವದೇವಾಲಯವೆಂದು ಕರೆಯುವ ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ನಾರಾಯಣಪುರದ ಒಂದು ಮಂದಿರ ಮೂಲತಃ ಶಿವದೇಗುಲವಾಗಿತ್ತೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಹಿಂದೆ ಈ ದೇವಾಲಯ ಮೂಲತಃ ದೇವಿ ದೇಗುಲವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಒಬ್ಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು[3] ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅವರು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಗ್ರಾಮದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಈ ದೇಗುಲವು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿದ್ದು ಶಿಥಿಲಗೊಂಡಿದೆ. ಹಾಗೂ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಿದೆ. ಎತ್ತರವಾದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಿದ್ದು, ಇದರ ತಳಪಾಯವು ಮೂಲತಃ ತ್ರಿಕೂಟ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿದ ಇದರ ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹದ ಅಲ್ಪ ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ಈಗ ಉಳಿದಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿ ಗರ್ಭಗೃಹ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಿಥಿಲಗೊಂಡಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಯನ್ನು ನಂತರ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮಾರ್ಪಾಟಿನ ಕುರುಹನ್ನು ಅದರ ತಳಪಾಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಉಳಿದಿರುವ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ತೆರೆದ ಅಂತರಾಳ, ಸಭಾಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪಗಳಿವೆ.

ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದ್ದು ಇದರ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಇದು ತದನಂತರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪೀಠವು ಪ್ರಾಚೀನದ್ದಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲವಾಡದಲ್ಲಿ ಆರು ಶಾಖೆಗಳಿದ್ದು, ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಶಂಖಗಳು ಮೇಲಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಕೆಳಗಿನ ಕೈಗಳು ಮುರಿದಿವೆ. ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಬಿಂಬವಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲಿನ ಉತ್ತರಾಂಗದಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ಒಂಬತ್ತು ಚಿಕಣಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯ ರದ್ದಾಗಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಈ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಮಾನ ಮಾದರಿಯ ಗೂಡುಗಳಿವೆ. ಈ ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದೇವಿಯರನ್ನು ಮಧ್ಯ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಾಲಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲ್ಪವು ವೈಷ್ಣವೀಯದಾಗಿರುವುದು ವಿಶೇಷವೆನ್ನಬಹುದು. ಈ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಗಣೇಶರ ಮಧ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಿ, ಮಹೇಶ್ವರಿ, ಚಾಮುಂಡಿ,

1 ಕುಲಕರ್ಣಿ, ವಿ.ಎಸ್. ೧೯೭೯ : ಹಿಸ್ಟರಿಕಲ್ ಅಂಡ್ ಕಲ್ಚರಲ್ ಆಸ್ಪೆಕ್ಟ್ಸ್ ಅರೌಂಡ ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ, ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ. ಥೀಸೀಸ್, ಪು, ೩೯೩ ಕ.ವಿ.ವಿ., ಧಾರವಾಡ

2 ಈ ಶಾಸನವು ಲೇಖಕರಿಗೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ.

3 ಜೇಮ್ಸ್ ಬರಜಸ್ : ೧೯೭೩ (ಎಡಿ) : ರಿಪೋರ್ಟ ಆನ್ ದಿ ಅಂಟಿಕ್ವ್ಯೂಟೀಸ್ ಇನ್‌ದಿ ಬೀದರ್ ಅಂಡ್ ಔರಂಗಾಬಾದ್ ನ್ಯೂದೆಹಲಿ, ಪು. ೩೯-೪೧ (ಅರಲಿಯರ್ ೧೮೭೮-ಲಂಡನ್)

ವೈಷ್ಣವಿ, ವರಾಹಿ, ಇಂದ್ರಾಣಿ ಮತ್ತು ಕೌಮಾರಿಯ ರೆಂಬ ಏಳು ದೇವತೆಯರಿದ್ದಾರೆ.

ತೆರೆದ ಅಂತರಾಳದ ಮುಂದುಗಡೆ ಎರಡು ಉದ್ದ ಕಂಬಗಳಿದ್ದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸುಂದರ ಮದನಿಕೆಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಮುಂದೆ ವಿಶಾಲ ಸಭಾಮಂಟಪವಿದೆ. ಈ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗವು ವೃತ್ತಕಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಇದರ ಮುಚ್ಚಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಮಲದ ಅಂಕಾರವಿದೆ. ಕಮಲದ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿಮುಖಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಗಣೇಶ, ಸರಸ್ವತಿ, ನೃತ್ಯಗಾರ್ತಿಯರು, ಚೌರಿ ಹಿಡಿದ ಹೆಂಗಸರು, ಮದ್ದಳೆಗಾರರು, ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ನಾಟ್ಯ ಸರಸ್ವತಿಯರಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಗರ್ಭ ಗೃಹದ ಅಂತರಾಳಗಳ ತಳಪಾಯ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿದೆ. ಬಾಗಿಲ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ ಅಂತರಾಳ ಭಾಗವು ಈಗ ಉಗ್ರಾಣವಾಗಿದೆ. ಸಭಾಮಂಟಪದ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಮುಖ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಈ ಮಂಟಪದ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟೆಗಳಿವೆ. ಮುಖ ಮಂಟಪದ ಮುಂದುಗಡೆ ಪಾಟ ಣಿಕೆಗಳಿವೆ. ಇದರ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಿ ಹಸ್ತಗಳುಂಟು. ಆದರೆ ಈ ಹಸ್ತಿ ಹಸ್ತಗಳು ಮುರಿದ ಒಂದು ತೋರಣದ ಫಲಕಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಫಲಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಕರ ಸವಾರರನ್ನು, ಸೇವಕರನ್ನು, ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊತ್ತುನಿಂತ ಗರುಡ ಹಾಗೂ ಹಾರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದವರನ್ನು ಮತ್ತು ಅಷ್ಟ ದಿಕ್‌ಪಾಲಕರನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿರುವ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹಿಂದಿನ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಕೋಷ್ಠವಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿ ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟುಯಿದೆ. ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರನ್ನು ಫಲಕಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸುತ್ತಲಿನ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸುರ ಸುಂದರಿಯರಿರುವರು.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪ ಫಲಕವಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿನ ಒಂಭತ್ತು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಯತನ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಚಿಕಣಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಇದರ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ (೮–೯) ಕ್ರಮವಾಗಿ ಏಳು ಮತ್ತು ಎಂಟು ಶಿವಲಿಂಗಗಳಿವೆ. ಎರಡನೇ ಲಿಂಗ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಎಡದಿಂದ ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೇ ಲಿಂಗದ ಮೇಲೆ ಒಂದೊಂದು ನಿಂತ ನಂದಿ ಗಳಿವೆ. ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೇ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ (೬–೭) ವಿಷ್ಣುವಿನ ಬಿಂಬಗಳಿವೆ. ಚತುರ್ಭುಜ ಧಾರಿ ಯಾದ ಈತನು ಸಮಭಂಗದಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಎರಡೂ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟೆಂಟು ವಿಷ್ಣು ಬಿಂಬಗಳಿವೆ. ಇದರ ಕೆಳಗಡೆ (ಐದನೇ ಸಾಲು) ಒಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಏಳು ಸೂರ್ಯ ದೇವನ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಸೂರ್ಯನು ಸಮಭಂಗದಲ್ಲಿದ್ದು ತನ್ನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಮಲಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಸೂರ್ಯನ ಕೆಳಗಿನ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ (೩–೪) ಬಲದಿಂದ (ಮೇಲಿನ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ) ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ದೇವತೆಯರು ಹಾಗೂ (ಇನ್ನೊಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ) ಮೂರು ದೇವತೆಯರು ಮತ್ತು ಗಣೇಶ ಹಾಗೂ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದ ಸಪ್ತಮಾತೃಕಾ ಪರಿವಾರವಿದೆ. ಇದರ ಕೆಳಗಿನ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ (೧–೨) ಕಮಲ ಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದ ಸಮಭಂಗದಲ್ಲಿನ ಐದು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರು ಮೇಲಿನ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಇವರ ಕೆಳಗೆ ಗಣೇಶನ ಐದು ಬಿಂಬಗಳಿವೆ. ಈ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳ ಎಡಬದಿಗೆ ಭಕ್ತಳೊಬ್ಬಳು ಕೈಮುಗಿದ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪ ಫಲಕದ ಮೇಲ್ಭಾಗ ಅರ್ಧ ವೃತ್ತಕಾರದಲ್ಲಿವೆ.

ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾರೆ ಶಿವ (ಲಿಂಗ), ವಿಷ್ಣು, ಗಣೇಶ, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯರು ಕಾಣುವುದ ರಿಂದ ಇದನ್ನು ಪಂಚಾಯತನ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿಸ ಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಭಾವವು ಮಧ್ಯ ಭಾರತದಿಂದ ಬೀರಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ತಳ್ಳಿ ಹಾಕುವಂತಿಲ್ಲ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಚಿಕಣಿ. ಶಿಲ್ಪಗಳಿದ್ದು ಕೆಲವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಮಾನದ ಮಧ್ಯ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಬುದ್ಧ, ಗರುಡ, ಗಣೇಶ, ಸೂರ್ಯ, ಯಕ್ಷರು, ಕುಬೇರ, ನೃತ್ಯಗಾರ್ತಿರು ಮುಖ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಇದರ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಭೈರವ, ವರಾಹ, ವಿಷ್ಣು, ಮುಂತಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಎಡಬದಿಗೆ ಒಂದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಈ ಎರಡು ದೇವಾಲಯಗಳ ಬದಿಗೆ ಹಲವಾರು ಬಿಡಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಈ ಶಿವ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ಹಾಗೂ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಗರುಡ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರವಾದ ಬುಧ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿರುವದರಿಂದ ಇದೊಂದು ಮೂಲತಃ ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಇದರ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲ ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಂಗದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು ಹಾಗೂ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಗಡೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಳೊಂದಿಗೆ ಹಾಗೂ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆ ಸೂರ್ಯ, ವಿಷ್ಣು, ಗಣೇಶ, ಮತ್ತು ಲಿಂಗವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಪಂಚಾಯತನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಾಣುವುದರಿಂದ ಇದು ಮೂಲತ: (ವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ) ಪಂಚಾಯತನ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ದೇಗುಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಾಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಮಧ್ಯದ ದೇವತೆ ವೈಷ್ಣವಿಯಾಗಿರುವಳು. ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮತ್ತು ವೈಷ್ಣವಿ ಹಾಗೂ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು, (ಇದರ ಬಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ) ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರದ ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಾಣುವುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ಮೂಲತಃ ಶಕ್ತಿ, ದೇಗುಲವಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ತಳ್ಳಿ ಹಾಕುವಂತಿಲ್ಲ. ಹಾಗೂ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪಂಚಾಯತನ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಒಬ್ಬ ಭಕ್ತ ಕಟ್ಟಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ತರ್ಕಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಶೈಲಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧-೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿವೆ.

ದುರಗಮೇಶ್ವರಿಯ ದೇಗುಲ

ನಾರಾಯಣಪುರದ ಕೆರೆಯ ತೂಬಿನ ಹತ್ತಿರದ ಏರಿ ಮೇಲೆ ಇತ್ತೀಚಿನ ದೇವಿಯ ಮಂದಿರವಿದೆ. ಭವಾನಿ ಮಂದಿರವೆಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಸು.ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ದೇವಾಲಯದ ಕೆಲವು ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಡಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಹತ್ತಿರದ ಕೆರೆ ತೂಬಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಾಮುಂಡಿಯ ಶಿಲ್ಪ ಹಾಗೂ ಇದರ ಪಕ್ಕ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೦೭ರ ಒಂದು ಕನ್ನಡ ಶಾಸನವು ಬೆಳಕಿಗೆ[4] ಬಂದಿವೆ. ಈ ಶಾಸನದ ಮೇಲೆ ನೃತ್ಯಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ ಚಾಮುಂಡಿಯ ಚಿತ್ರವಿದೆ. ಚತುರ್ಭುಜಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಈ ದೇವಿಯ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ, ಡಮರು, ತ್ರಿಶೂಲ ಮತ್ತು ಕಪಾಲಗಳಿವೆ. ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳಿಂದ ಈ ದೇವಿಯು ಅಲಂಕೃತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಆಕಳು-ಕರುಗಳಿವೆ. ಈ ಫಲಕದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದುರಗಮೇಶ್ವರಿ ದೇವಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ದೇವಿಯ ಪೂಜೆ ನಿಮಿತ್ತ ಹೂದೋಟವನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ಆರನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೦೭) ಚಾಮುಣ್ಡಿ ಕೊಟವಿಯ ಗೊರವ ಮತ್ತು ಅಂಬಯ ಶ್ರೀ ಬಲ್ಲಹದೇವ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದರೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಚಣ್ಡಕಾಪುರವೆಂಬ ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಚಂಡಿಕಾದೇವಿ ಹೆಸರು ಈ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ನಂಬಿಕೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಗೊರವ ಚಾಮುಣ್ಡಿ ಕೊಟವಿಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ನಾಮಾಂಕಿತಗಳಿಂದ ಚಣ್ಡಕಾಪುರದ ಮೂಲ ಹೆಸರು ಚಾಮುಣ್ಡಿ ಕೊಟವಿ ಇರಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದ ಬನದ ಮೇರೆಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಈ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿದವನು ವೈಕುಂಠ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೇರುವನೆಂದೂ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಜಯಶ್ರೀ ಧರ್ಮ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಈ ದೇವಿಯ ಮೂಲ ಶಿಲ್ಪ, ದೇವಾಲಯವಿದ್ದ ಸ್ಥಳ, ದೇವಾಲಯದ ಅವಶೇಷಗಳು ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣಪುರದ ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸೋಣ.

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣಪುರವು ಒಂದು ಮಹತ್ವದ ವೈಷ್ಣವ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು

4 ಲೇಖಕರ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ.

ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ನಾರಾಯಣ ದೇವಸ್ಥಾನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೧೬ರಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣದ ಒಂದು ಶಾಸನದಿಂದ[5] ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಅರಸ ಆರನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನ ಕವಿಯಾಗಿದ್ದ ಬಿಲ್ಹಣನ ವಿಕ್ರಮಾಂಕದೇವ ಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ಪುರ ಕೆರೆಯ ಪರಿಸರವನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೂ ಕೊಂಡಗುಳಿಯ ಒಂದು ಶಾಸನ[6]ದಿಂದ ಬಹುಶಃ ಈ ನಾರಾಯಣಪುರದ ಕೆರೆಯನ್ನು ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದರೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಶಾಸನ ಗಳಲ್ಲಿ[7] ಈ ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರು ರಾಯ ನಾರಾಯಣಪುರ ವೆಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿದೆ. ನಾರಾಯಣಪುರದ ಶಿವದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೩೨ರ ಒಂದು ಶಾಸನ[8]ವು ಈ ಗ್ರಾಮದ ಒಂದು ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದ ದಾಗಿದ್ದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಉತ್ತರೇಶ್ವರ ದೇವರ ಹಾಗೂ ರಾಯ ನಾರಾಯಣಪುರದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಈಗ ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಶಿವದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಪಕ್ಕ ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಇದರ ಹತ್ತಿರ ಘಟ್ಟೆವಾಳಯ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಶಿವ ದೇವಾ ಲಯವಿದೆ. ಹಾಗೂ ಈ ಗ್ರಾಮದ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಾಳಾದ ಇನ್ನಿತರ ದೇವಾಲಯಗಳ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಇನ್ನುಳಿದ ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ ರಿಂದ ೧೬ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿವೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲಿಯ ದೇವಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಉಲ್ಲೇಖ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿವರಗಳಿಂದ ಕೇವಲ ಈ ಗ್ರಾಮದ ಕೆರೆ, ಶೈವ– ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಮಾತ್ರ ಗೊತ್ತಾ ಗುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಶಿವ ದೇವಾಲಯ ಮೂಲತಃ ದೇವಿಯ ದೇಗುಲವೆಂಬು ನಾವು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೆ ಇಲ್ಲಿ ೧೧–೧೨ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೇವಿಯ ದೇಗುಲ ಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹಾಗೂ ಶಾಸನ ದೊರೆತ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ದುರಗಪರಮೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದಿರ ಬೇಕು.

ಗುರ್ಜರ ಮಲಯಮತಿ ಮಹಾದೇವಿಯ ದೇಗುಲ

ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೧೭ರ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಗೂರ್ಜರ ಮಲಯಮತಿ ಮಹಾದೇವಿ ದೇಗುಲದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ಈ ದೇಗುಲದ ಪಡುವಣ ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯ ವಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಈ ಶಾಸನದ ಮೂಲ ಸ್ಥಳ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣಪುರದ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣದ ನಗರದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಈ ಶಾಸನ ದೊರತಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಹೆಚ್ಚು. ಈಗಾಗಲೇ ಆರನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಒಬ್ಬ ರಾಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಲಯಮತಿ ಮಹದೇವಿಯು ಮಲಯವತಿ, ಮಲಮತಿದೇವಿ, ಮಲಯಮತಿಯರಸಿ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆಸಿಕೊಂಡಿರುವಳು.[9] ಪ್ರಥಮ ವಾಗಿ ಈಕೆ ಚಿಕ್ಕೇರೂರಿನ[10] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೯೪–೯೫ರಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಳು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೦೭ ಗುಲಬರ್ಗಾ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ,[11] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೧೧ ಆಲಂಪೂರ ಶಾಸನ ದಲ್ಲಿ,[12] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೧೬ ಧಾರವಾಡ ಶಾಸನ[13]ದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. ಇವಳು ಪಿರಿಯರಸಿ ಪಟ್ಟ ಮಹಾದೇವಿ ಮಲಯಮತಿ ಮಹದೇವಿ ಎಂದು ಧಾರವಾಡ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕರೆಸಿಕೊಂಡಿರುವಳು. ಇವಳ

---

5 ಕುಲಕರ್ಣಿ, ವಿ.ಎಸ್., ೧೯೭೬ ಅದೇ.

6 ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., ಕೊಂಡಗುಳಿ ಕೇಶಿರಾಜನ ಶಾಸನಗಳು

7 ಲೇಖಕರ ಅನ್ವೇಷಣೆಯ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲೂ ಕಂಡು ಬಂದಿದೆ.

8 ಕುಲಕರ್ಣಿ ವಿ.ಎಸ್., ಅದೇ ಪುಟ ನಂ. ೪೩೨

9 ಚನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರ : ೧೯೮೭, ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಣಿಯರು, ಪು. ೫೧, ಧಾರವಾಡ

10 ಬಿ.ಜಿ. ii, ಪು. ೮೩೫

11 ಎಪಿಜಿಎಸಿಎಸ್. ೧೭

12 ಎ ಆರ್ ಐ ಇ ೧೯೫೦-೫೧, ಎಪಿಪಿಬಿ. ನಂ. ೨೭

13 ಧಾರವಾಡ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು, ೩೩

ಮಗಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಕದಂಬ ಎರಡನೇ ಜಯಕೇಶಿಯ ವಿಷಯ ನರೇಂದ್ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[14] ಇವನು ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೨೫ರಲ್ಲಿ ನೀಡಿರುವುದರಿಂದ[15] ಇವಳು ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಅಂದರೆ ಗೂರ್ಜರ ದೇಶದವಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಇವಳು ಮೂಲ ಹೆಸರು ಗೂರ್ಜರ ಮಲಯಮತಿ ಮಹದೇವಿಯಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ.

ಗೂರ್ಜರ ಮಲಯಮತಿ ಮಹಾದೇವಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೯೫ ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೧೭ರವರೆಗೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಾನ ಗಳಿಸಿರುವುದು ತಿಳಿದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈಕೆಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೭೫ರ ವರೆಗೆ ಇದ್ದಳೆಂದು ಡಾ. ಚನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರ ಅವರು[16] ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಈಕೆ ೮೦ ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ದೀರ್ಘ ಕಾಲ ಇದ್ದಳೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಕೆಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೯೫ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೧೧೭ರವರೆಗೆ ಇದ್ದಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವುದು ಉಚಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಈಕೆಯು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ದೇವಾಲಯದ ಬಗ್ಗೆ ಅಥವಾ ಆ ದೇವಾಲಯದ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಗುರುತಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಬಿಡಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಶಿಲ್ಪ ಫಲಕಗಳು ದೊರೆತಿದ್ದು ಅನೇಕ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ದೇವಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣದ ಗೋಸಾಯಿ ಗಲ್ಲಿಯ ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರ ಹಿಂಭಾಗದ ಒಂದು ಮನೆಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ ಸ್ತಂಭ ತೋರಣವಿರುವುದು ಗಮನೀಯ. ನಾರಾಯಣಪುರದ ಶಿವ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಹಸ್ತಿ ಹಸ್ತದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಫಲಕವಿದೆ. ಈ ಫಲಕದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಿಯು ಎತ್ತರದ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿದ್ದು ಕಮಲಗಳನ್ನು ತನ್ನ ದ್ವಿಭುಜಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಕೆಳಗೆ ಸಾಲಾಗಿ ಹಾರ ಹಿಡಿದು ಹಾರಾಡುವ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿನ ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚೌರಿ ಹಿಡಿದು ನಿಂತ ಸೇವಕಿಯರು ಹಾಗೂ ನೃತ್ಯಗಾರರು, ವಾದ್ಯ ಬಾರಿಸುವವರು ಇದ್ದಾರೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧-೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದ್ದು ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯ ಭಾರತದ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ.

ಇದರಿಂದ ಈ ಶಿಲ್ಪದ ಗಾತ್ರ, ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಕಾಲಮಾನ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ಅಂಬಾ ಭವಾನಿ ಮಂದಿರಗಳ ಸ್ಥಳಗಳ ಸಾಮಿಪ್ಯದಿಂದ ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಮೂಲತಃ ಒಂದು ದೇವಿ ದೇಗುಲದ ಮುಂದೆ ನೆಟ್ಟ ಸ್ತಂಭ ತೋರಣ ಇದಾಗಿರಬಹುದು.

ಈ ನಗರದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಸ್ತಂಭತೋರಣದ ಭಿನ್ನ ಫಲಕವಿದೆ. ತ್ರಿಕೋನಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಫಲಕದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಕುಂಭದ ಮೇಲೆ ಪದ್ಮಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಕುಳಿತಿರುವಳು. ಇವಳ ತೊಡೆಯ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳು ಕುಂಭಗಳನ್ನು ಸೊಂಡಿಲಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಎತ್ತಿ ನಿಂತಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ಫಲಕವು ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸ್ತಂಭ ಫಲಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧-೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಿಲ್ಪ ಈ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಇದೂ ಸೇರಿರಬಹುದೆಂದು ತರ್ಕಿಸಬಹುದು.

ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಚಣ್ಣಾಕಾಪುರದ ಅಮೃತಗೊಂಡ ದೇವಾಲಯದ ಗೋಡೆಯ ಒಂದು ತೋರಣದಲ್ಲಿ ಫಲಕವಿದೆ. ಫಲಕದಲ್ಲಿ ಮಕರ ತೋರಣದ ಮಧ್ಯೆ ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ಧಿನಿಯನ್ನು ಬಹು ಆಕರ್ಷಣೀಯವಾಗಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧-೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ದೇವಿಗೆ ಎಂಟು ಭುಜಗಳಿದ್ದು ವಿವಿಧ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಬಲಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೋಣವನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೆ. ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕೋಣದ ತಲೆಯಿಂದ ಹೊರಬಂದ ಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರ

---

14 ಅದೇ, ೩೯

15 ಅದೇ, ೫

16 ಚನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರ, ಅದೇ ಪು. ೬೫

ಮಾಡುತ್ತಿರುವಳು. ಇದು ಅಲ್ಲಿಯ ದೇವಿ ದೇಗುಲದ ತೊರಣ ಫಲಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇದಲ್ಲದೆ ಚಾಮುಂಡಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿರುವುದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸ ಬಹುದು.

ಹುಮನಾಬಾದ ತಾಲೂಕಿನ ಜಲಸಂಗಿ ಗ್ರಾಮದ ಮಹದೇವ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲೂಕಿನ ಉಮಾಪುರದ ಉಮಾ-ದೇವಾಲಯಗಳು ದೇವಿಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಾಗಿವೆ. ಜಲಸಂಗಿಯ ಮಹದೇವ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಲಲಾಟಬಿಂಬ ದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಬಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಸುರ ಸುಂದರಿಯರು, ಗಣೇಶ, ಚಾಮುಂಡಿ, ಸರಸ್ವತಿ, ನರಸಿಂಹ, ನಟರಾಜ (ದೇವಕೋಷ್ಟಕಗಳಲ್ಲಿ) ಇತ್ಯಾದಿ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಒಬ್ಬ ಸುಂದರಿ ನಿಂತು ಲೇಖನಿ ಯಿಂದ ಶಿಲಾಶಾಸನ ಬರೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಮತ್ತು ಈ ದೇಗುಲದ ಚಿತ್ರಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದಿಂದ ಇದೊಂದು ಮೂಲತಃ ದೇವಿ ದೇವಾಲಯವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಶಿಲ್ಪಗಳು : ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯ (ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಗಿ) ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲೂ ದೇವಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿದ್ದು ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಲೋಹದ ವಿಗ್ರಹಗಳಿದ್ದು ಇವು ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಾಲದ್ದಾ ಗಿವೆ. ಉಳಿದವು ಶಿಲೆಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ಧಿನಿ, ದುರ್ಗಾ, ಭೈರವಿ, ಚಾಮುಂಡಿ, ಕಾಳಿ, ಸರಸ್ವತಿ, ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮುಖ್ಯ ವಾದವು. ಇನ್ನುಳಿದವು ನಾಗಿನಿ, ಯಕ್ಷಿಯರ ಶಿಲ್ಪ ಗಳಾಗಿವೆ.

ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲೂಕಿನ ಮೊರಖಂಡಿ ಯಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರ ಮತ್ತು ಮಹಿಷಾ ಮರ್ಧಿನಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು[17] ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ. ಇವು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿವೆ. ಉಳಿದಂತೆ ಬಾಲ್ಕಿ ತಾಲೂಕಿನ ಬ್ಯಾಲಳ್ಳಿಯ ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರ ಗೋಡೆಯ (ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ದಿನಿ) ಶಿಲ್ಪ ಕ್ರಿ. ಶ. ೯ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೂ, ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಚಂಡಕಾಪುರದ ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರ ಹಿಂದಿನ ಚಾಮುಂಡಿ (ರುಂಡ ಭಾಗ ಮುರಿದು ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿದೆ), ಭಾಲ್ಕಿ (ಭಾಲ್ಕಿ ತಾ.) ಮತ್ತು ಹಳ್ಳಿಖೇಡ- (ಬಿ) (ಹುಮನಾಬಾದ ತಾ)ನ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ಧಿನಿ, ಶಿಲ್ಪ ಗಳು ಸು.ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೂ ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲೂಕಿನ ಸಸ್ತಾಪುರ ದೇವಿ ಮಂದಿರದ ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ಧಿನಿ, ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ನಗರ ಮತ್ತು ಕೋಟೆ ಯಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾಚ್ಯ ವಸ್ತುಗಳ ಮ್ಯೂಜಿಯಂನಲ್ಲಿರುವ ಹಲವಾರು ದೇವಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ; ನಾರಾಯಣಪುರದ ಕೆಲವು ದೇವಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಮುಚ್ಚಳಂಬ (ರಾಮಲಿಂಗ ಗುಡಿ ಮುಂದೆ) ಹುಲಸೂರು, ಚಂಡಕಾಪುರ (ಇನ್ನಿತರ ದೇವಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು) ಉಜ್ಜಳಾಂಬ, ಉಜ್ಜನಿ, ದನ್ನೂರ (ಬಿ) ಬೇಲೂರು, ಮಿರ್ಕಲ್, ಶಿವಪುರ, ಹಿಪ್ಪರಗಿ, ರಾಮೇಶ್ವರ, ನೀಲಕಂಟ, ಪರ್ತಾಪುರ, ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಾಮಗಳು ; ಭಾಲ್ಕಿ ತಾಲೂಕಿನ ಭಾಲ್ಕಿ ಅಂಬೆಸಂಗವಿ, ಮಾಸಿಮೋಡ, ಲಖಣಗಾಂ, ಬೀರಿ, ಚಳಕಾಪುರ, ಯಣ್ಣಕುರ, ಅಟ್ಟರಗಾ, ದನ್ನೂರ, ಕಣಜಿ, ತೂಗಾಂ (ಕಟ್ಟಿ), ಗುಂಜರಗಾ, ಮಾಸಿಮೋಡ, ಮೆಹಕೆರಾ, ಬೀದರ ತಾಲೂಕಿನ ಬೀದರ್, ಸಂಗೊಳಗಿ, ಖಿಣಿರಂಜೋಳ, ಅಲೆಂಬರ, ಹುಮನಾಬಾದ ತಾಲೂಕಿನ ಹುಮನಾಬಾದ್, ಮೂಡಬಿ, ಜಲಸಂಗಿ, ಹಿಲಾಲ್‌ಪುರ, ಘಾಜ್ ಬೋರಾಳ, ಹಳ್ಳಿಖೇಡ (ಬಿ), ಉಡಬಾಳ್, ಭೀಮಳಖೇಡ ; ಔರಾದ್ ತಾಲೂಕಿನ ಔರಾದ, ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಿಲ್ಲ ಒಂದು ದೇವಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿದ್ದು ಇವು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿವೆ. ಪಾರ್ವತಿ ಅಥವಾ ಉಮೆಯು ಶಿವನ ಸಂಗಡ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂಗಡ ಕುಳಿತ ಮತ್ತು ಸೀತೆಯು ರಾಮನ ಸಂಗಡ ನಿಂತ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣದ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಚ್ಯ ವಸ್ತುಗಳ ಮ್ಯೂಜಿಯಂನಲ್ಲಿರುವ (ಒಡೆದ) ಬೃಹದಾಕಾರದ ಚಾಮುಂಡಿ ಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿಯ ಪರಶುಕಟ್ಟಿಯ ಬದಿಗೆ ದೊರೆತ ಮತ್ತೊಂದು ದೊಡ್ಡ ದೇವಿ ಶಿಲ್ಪ (ಈಗ ದೆಹಲಿಯಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ)ಗಳು ಮಹತ್ವಾದ್ದಾಗಿವೆ. ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ

೧೭ ಷಡಕ್ಷರಯ್ಯ ಆರ್. ಎಂ. ೧೯೯೧ : ಬಹಿರಂಗ ಸುದ್ದಿ, ಪು. ೧ ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ

ಕಂಡು ಬಂದ ದೇವಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಅಧ್ಯಯನ ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲೂಕಿನ ಮೊರಖಂಡಿಯ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಿ, ವೈಷ್ಣವಿ, ಇಂದ್ರಾಣಿ, ವಾರಾಹಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿದ್ದು, ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಪದ್ಮ ಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆ ದೇವಿಯರ ಲಾಂಛನಗಳಾದ ಹಂಸ, ಗರುಡ, ಆನೆ, ಎಮ್ಮೆಯ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು ೮ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವುಗಳಾಗಿವೆ.

ಚಾಮುಂಡಿ : (ಕುಳಿತ ಭಂಗಿ) ಚಾಮುಂಡಿಯು ಕುಳಿತ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯ ಭಂಗಿಯಶಿಲ್ಪಗಳಿದ್ದು ಈಕೆಯು ಅರ್ಧಪರ್ಯಂ ಕಾಸನ ದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಭಂಗಿ ಇದ್ದು ಚತುರ್ಭುಜಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಂಡಿವೆ ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ, ಚಂಡಕಾಪುರ ನಾರಾಯಣಪುರ ಮತ್ತು ಮೊರಖಂಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಬಹುಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ಚಾಮುಂ-ಡಿಯ ಶಿಲ್ಪವು ಮೊರಖಂಡಿಯ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ದಾರಿಬದಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಈ ಊರ ಅಗಸಿಯ ಒಂದು ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಭಂಗಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ಎರಡು ಶಿಲ್ಪಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಒಂದೇಯಿವೆ. ದುರದೃಷ್ಟವಶಾತ್ ಒಂದರ ಎಡಕುಚ, ಮುಖ ಮತ್ತು ಕೆಳಗಿನ ಬಲಗೈ ಒಡೆದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ತೋಳಲ್ಲಿ ಹಾವನ್ನು ಕಂಠಹಾರ, ಬಳೆ, ಪಟ್ಟಿ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಂತೆ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ನರ ಮುಂಡಗಳ ಹಾರ, ಗಂಟೆಗಳ ಕಂಠಹಾರ, ಕಡಗ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಳು. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಂದುಗಡೆಯಿಂದ ತಲೆ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಿರುವಳು. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಹಾವು, ಡಮರು, ತ್ರಿಶೂಲ ಮತ್ತು ಕಪಾಲಗಳ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಳು. ಈಕೆಯ ವಾಹನ ಗೂಗೆಯು ತನ್ನ ಎಡಗಾಲಿನ ಕೆಳಗಿದೆ. ಬಲಗಾಲಿನ ಕೆಳಗೆ ಒಂದು ನರಮುಂಡವಿರುವುದು. ಕೆಳಗಿನ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಹಾವಿನ ದೇಹವು ಕಾಲು ಕೆಳಗಡೆ ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ಹರಿದಿದೆ. ಶೈಲಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಎರಡೂ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನೇ ಹೋಲುತ್ತಿದ್ದು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ. ಶ. ೮ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ.

ಚಂಡಕಾಪುರದ ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಒಡೆದ ಚಾಮುಂಡಿ ಶಿಲ್ಪವಿದ್ದು, ಈಕೆಯ ತಲೆ ಭುಜಗಳು, ಮುಂಡೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಗಗಳು ಮುರಿದಿವೆ. ತಲೆಯಿಂದ ತೊಡೆಯ ವರೆಗಿನ ಭಾಗವು ದುಂಡು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿದೆ. ಈಕೆಯು ಬಲಗಾಲನ್ನು ಕೆಳಗಡೆ ಪ್ರೇತದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿರುವಳು. ಎಡಗಾಲನ್ನು ಮಡಚಿರುವಳು (ಅರ್ಧ ಪರ್ಯಂಕಾಸನ). ಧರಿಸಿದ ನರಮುಂಡ ಮಾಲೆಯು ಎರಡೂ ಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಇಳಿಬಿಡಲಾಗಿದೆ. ಮಣ್ಣಿ ಮುತ್ತಿನ ಕಂಠಹಾರ, ಕುಚಹಾರ, ಪಟ್ಟಿ, ಕಡಗ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವಳು. ಇದೇ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಶಿಲ್ಪ ನಾರಾಯಣಪುರದ ಶಿವಮಂದಿರದ ಬದಿಗೆ ಮತ್ತು ಕೆರೆಯ ತೂಬಿನಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪದ ರುಂಡಭಾಗ ಮತ್ತು ಕೈಗಳು (ಮೇಲಿನ) ಮುರಿದು ಹೋಗಿದ್ದು ದೇಹದ ಯಾವ ಭಾಗವೂ ದುಂಡು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿಯ ಕೆರೆಯ ತೂಬಿನ ಹತ್ತಿರದ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ತೊಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ ದುಂಡಾಗಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸು. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿವೆ.

ನೃತ್ಯಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಚಾಮುಂಡಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಲವಾರು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಇವನ್ನು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಮೊದಲ ಪ್ರಕಾರದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರ ಗೋಡೆ ಅಥವಾ ಬಿತ್ತಿಯ ಗೂಡುಗಳ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿವೆ. ಎರಡನೆಯದು ಕೇವಲ ಆರಾಧನೆಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾಗಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಕಾರದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚತುರಸ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ ತ್ರಿಕೋನ ಅಥವಾ ಅರ್ಧ ವೃತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿವೆ.

ಈಕೆಯನ್ನು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಕೈ-ಕಾಲುಗಳು ಮತ್ತು ದೇಹಭಾಗವಿರುತ್ತದೆ. ಈಕೆಯ ಸಮಗ್ರ ದೇಹಾಂಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಮಾಂಸ ಬತ್ತಿ ಹೋಗಿ ಕೇವಲ ಎಲಬು ಮೂಳೆಗಳು ಮತ್ತು ಜೋತಾಡುವ ಕುಚುಗಳನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೈಗಳು ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು. ಧರಿಸಿದ ರುಂಡ

ಮಾಲೆಯು ಈಕೆಯ ತೊಡೆ ಅಥವಾ ಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಇಳಿಬಿದ್ದಿರುತ್ತದೆ. ನಾಲ್ಕಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕೈಗಳಿದ್ದರೆ ಎಡಗಡೆಯ ಒಂದು ಕೈ ಮಡಚಿ ಅದರ ಬೆರಳಿನ ತುದಿಯನ್ನು ತುಟಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಮಡಚಿದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಟ್ವಾಂಗ ಹಿಡಿದಿರುವುದು ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರೇತದ ಮೇಲೆ ಕಾಲನ್ನಿಟ್ಟು ನೃತ್ಯಮಾಡುವ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಪಾದ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಪ್ರೇತವನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸ್ತನಗಳ ಮಧ್ಯ ಅಥವಾ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಚೇಳು ಇರುತ್ತದೆ. ನೃತ್ಯ ಮಾಡುವ, ವಾದ್ಯ ಬಾರಿಸುವ ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯ ಪೈಶಾಚಿಗಳು ಇವಳ ಕಾಲಿನ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅರ್ಧಗಂಬಗಳ ಮಧ್ಯ ಈಕೆಯನ್ನು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಜಟಾಮುಕುಟ, ಕಿವಿ ಓಲೆ, ಕಂಠಹಾರ, ಪಟ್ಟಿ, ಕಡಗ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಳು. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಈಕೆಯು ಇಲ್ಲಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ.

ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ನಗರದ ಕೋಟೆ ಒಳಗಡೆ ಬಹು ಮುಕ್ಕಾದ ಒಂದು ಸುಂದರ ಚಾಮುಂಡಿ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಲೇಖಕರು ಇದನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರುವರು.[18] ಉಳಿದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ ಪ್ರೇತದ ಕಾಲನ್ನು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಡೆಯೂರಿ ಕುಳಿತ ಒಂದು ಪೈಶಾಚಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೆ ದೇವಿಯು ನೃತ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಳು. ಇವಳ ಕಾಲುಗಳ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾಳ, ಡಮರು, ಕೊಳಲು, ಮದ್ದಳೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬಾರಿಸುವ ವಾದ್ಯಮೇಳವಿದೆ. ಒಂದು ಪೈಶಾಚಿ ನೃತ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ. ಮೂರು ಪೈಶಾಚಿಗಳು ವಿವಿಧ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ-ನಿಂತ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಪ್ರೇತದ ಮುಖದ ಬಲಗಡೆ ಸೇವಕ-ಸೇವಕಿಯರಿದ್ದಾರೆ. ಜಲಸಂಗಿಯ ಮಹದೇವ ದೇವಾಲಯದ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ (ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು) ಈಕೆಯ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈಕೆಯ ಬಲಭಾಗಿಲಿನ ಬದಿಗೆ ನಾಯಿಯಿರುವುದು ತನ್ನ ಎಂಟು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಠಾರಿ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರು, ಸರ್ಪ (ಬಲ-ಎಡಕೈಗಳಲ್ಲಿ) ಕಟ್ವಾಂಗ (ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಕೈಯನ್ನು ಮಡಚಿರುವಳು), ನರಮುಂಡ (ಇವರ ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಮತ್ತು ಕಪಾಲಗಳನ್ನು ಬಲಗಡೆಯಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಿಡಿದಿರುವಳು). ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೇತ, ಜೇಳುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ತಲೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಮೊಟ್ಟೆಯಾಕಾರದ ಪ್ರಭಾಮಂಡಲದ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ. ಜಟಾಮುಕುಟ, ಓಲೆ, ಕೊರಳ ಮತ್ತು ಕುಚಹಾರ, ಪಟ್ಟಿ, ವಸ್ತ್ರ, ರುಂಡಮಾಲೆ, ಕಡಗ, ಬಳೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಧರಿಸಿದವಳು. ಬಸವಕಲ್ಯಾಣದ ಸದಾನಂದ ಮಠದ ಅಡುಗೆ ಮನೆ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಈಕೆಯು ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮೊಣಕಾಲುಗಳ ಮೇಲಿನವರೆಗೆ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಬಿಗಿದಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಕೆಳಗಿನ ಕೈಗಳು ಮುಂದಿವೆ. ಉಳಿದ ಮೇಲಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ ಮತ್ತು ಕಟ್ವಾಂಗಗಳಿವೆ. ಅರ್ಧಗಂಬ ಮತ್ತು ಮಕರ ತೋರಣ ಮಧ್ಯ ಈಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಾಲುಗಳ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾದ್ಯ ನೃತ್ಯ ಮಾಡುವ ಗಣಗಳಿವೆ. ಬಸವಕಲ್ಯಾಣದ ಕೋಟೆಯ ದ್ವಾರ ಬಾಗಿಲ ಬದಿಗೆ ಈಕೆಯ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇದೂ ಸಹ ದೇವಾಲಯದ ಗೋಡೆ ಭಾಗದ ಶಿಲ್ಪವಾಗಿದೆ. ಈಕೆಗೆ ಎಂಟು ಕೈಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೇವಿಯು ಪ್ರೇತದ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ನೃತ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಳು. ಎಡಗಾಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಹಿಡಿದಿರುವುದನ್ನು ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ದುಂಡಾದ ಅರ್ಧಗಂಬಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದು ವಿಶೇಷ.

ಶಿವಪುರದ ಶಿವದೇವಸ್ಥಾನದ ಹೊರಗಡೆ ಈಕೆಯ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪವೂ ದೇವಾಸ್ಥನದ ಭಿತ್ತಿ ಭಾಗದ್ದಾಗಿದೆ. ಪ್ರೇತದ ಮೇಲೆ ನಿಂತ ನೃತ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಗೆಜ್ಜೆಪಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿರುವಳು. ಕುಚಗಳನ್ನು ನಾಗಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿರುವಳು. ಆರು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಈಕೆಯ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಚೇಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಠಾರಿ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರು, ಕಟ್ವಾಂಗ ಒಡೆದಿದೆ, ಕಪಾಲಗಳಿವೆ.

18 ಷಡಕ್ಷರಯ್ಯ ಆರ್. ಎಂ. ೧೯೮೩ : ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣದ ಶೈವ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ, ಸಂ. ೨೪, ಸಂ. ೩ ಕ. ವಿ. ವಿ. ಧಾರವಾಡ.

ಉಮಾಪುರದ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಈಕೆ ಪ್ರೇತದ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ನೃತ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಳು ತನ್ನ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಇಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕೈಗಲ್ಲಿ ಅಭಯ (ಅಕ್ಷಮಾಲ), ಡಮರು, ತ್ರಿಶೂಲ ಮತ್ತು ಕಪಾಲಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಇಂತಹದೇ ಇನ್ನೊಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಈಕೆಗೆ ಆರು ಕೈಗಳಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಚೇಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರೇತವನ್ನು ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇತನನ್ನು ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ತೊಡೆಗಳನ್ನು ಸರ್ಪದಿಂದ ಬಿಗಿದಿದ್ದು ಎಂಟು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ನಾಗಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಈ ಶಿಲ್ಪದ ಮೇಲ್ಭಾಗ ತ್ರಿಕೋನಾಕಾರದಲ್ಲಿದೆ. ನಾರಾಯಣಪುರದ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇವಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರೇತನನ್ನು ಪಾದ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪೈಶಾಚಿಗಳು ಬದಿಗಳಲ್ಲಿವೆ.

ಚಂಡಕಾಪುರದ ಶಿಲ್ಪವೊಂದರಲ್ಲಿ ಚಾಮುಂಡಿಯ ಕೆಲವು ಹೊಸ ಅಂಶಗಳಿವೆ. ನೃತ್ಯ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ದೇವಿಯ ಬದಿಗೆ ಅರ್ಧಗಂಭಗಳಿವೆ. ಈಕೆಗೂ ಎಂಟು ಕೈಗಳವೆ. ಬಲಗಾಲನ್ನು ಕಾಲಗಳ ಪೀಠದ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರೇತದ ಮೇಲಿಟ್ಟಿರುವಳು. ದೇವಿಯು ತನ್ನ ಎಡಗಾಲನ್ನು ನೃತ್ಯಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಈ ಮೇಲಿನಂತೆ ಇದನ್ನು ಅಡ್ಡ ಮಡಚಿರುವಳು ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಕುಚಗಳಿಗೆ ನಾಗನನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವಳು.

ಹಳ್ಳಿಖೇಡ (ಬಿ) ನಗರದ ಒಂದು ಚಾಮುಂಡಿ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಿಶೇಷವೆನ್ನಿಸಿವೆ. ದೇವಿ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಭಕ್ತರು ನೃತ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವರು. ಇವರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಗಳಿವೆ. ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಚಿತ್ರ (ನರಿ ?) ಅಸ್ಪಷ್ಟವಿದೆ. ಮುಚ್ಚಳಂಬಿಯ ಚಾಮುಂಡಿ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯು ಬಲಬದಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಎಡಗಡೆ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕ ನಿಂತಿರುವುದು ವಿಶೇಷವೆನಿಸಿವೆ.[19]

ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ : ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ನೀಲಕಂಠ ಗ್ರಾಮದ ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತ್ರಿಪುರಾಂತದ ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿವೆ. ನೀಲಕಂಠದ ಶಿಲ್ಪ ೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದ್ದು ದೇವಿಯು ಸಮಭಂಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದು ಈಕೆಗೆ ಚತುರ್ಭುಜಗಳಿವೆ. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಫಲ, ಗದೆ, ಡಾಲು (ಖೇತಕ) ಮತ್ತು ಬಟ್ಟಲುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೆಳಗಿನ ಬಲಕೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದಿರುವಳು. ಅರ್ಧಗಂಬ-ತೋರಣಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಿರೀಟಮುಕುಟ, ಕುಂಡಲ, ಕಂಠಹಾರ, ಕಟಿಸೂತ್ರ, ವಸ್ತ್ರ, ಬಳೆ, ತೋಳುಬಂದಿ, ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ, ಕಡಗ ಇತ್ಯಾದಿ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣ ಭೂಷಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ತ್ರಿಪುರಾಂತರದ ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿನ ಶಿಲ್ಪ ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದ್ದು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಫಲ ಪದ್ಮಗಳಿವೆ.

ಸರಸ್ವತಿ : ಹಲವಾರು ಸರಸ್ವತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಈ ದೇವಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚತುರ್ಭುಜಳಾಗಿದ್ದು ಪದ್ಮಾಸನ ಅಥವಾ ಸವ್ಯಲಲಿತಾಸನದ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವಳು. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಮಾಲ, ಪಾಶ, ಅಂಕುಶ ಮತ್ತು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೆಳಗಿನ ಬಲಗೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದಿರುವಳು. ಇವಳ ವಾಹನ ಹಂಸವನ್ನೂ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಳು. ಈ ರೀತಿಯ ಸರಸ್ವತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಪರ್ತಾಪುರ, ಕೌಡಿಹಾಳ್(ಎಸ್.) ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಪರ್ತಾಪುರದ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ ಪೀಠದ ಒಂದು ಕಡೆ ಆಕೆಯ ವಾಹನ ಹಂಸವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಭಕ್ತರನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವಿಯು ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿರುವಳು. ಇವಳ ಪೀಠವು ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಮಕರ ತೋರಣವಿದ್ದು ಇದರ ಮಧ್ಯ ದೇವಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯು ಸವ್ಯಲಲಿತಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವಳು. ಬಲಗಾಲನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಓರೆಯಾಗಿ ಇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದು

19 ಷಡಕ್ಷರಯ್ಯ ಆರ್.ಎಂ. ೧೯೮೪ : ಆರ್ಕ್ಯಾಲಜಿ ಆಫ್ ಬೀದರ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ ವಿತ್ ಸ್ಪೆಶಲ್ ರೆಫರೆನ್ಸ್ ಟು ಮಾಂಜ್ರಾ ವ್ಯಾಲೀಸ್, ಪಿ ಎಚ್.ಡಿ. ಥೀಸೀಸ್, ಪು. ೨೫೯ ಕ.ವಿ.ವಿ. ಧಾರವಾಡ.

ಎಡಗಾಲನ್ನು ಮಡಚಿರುವಳು. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ಆಯುಧಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈಕೆಯ ವಾಹನ ಹಂಸವನ್ನು ಎಡಗಾಲಿನ ಕೆಳಗೆ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿವಿಧ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಈಕೆಯು ಧರಿಸಿರುವಳು. ಜಲ ಸಂಗಿಯ ಮಹದೇವ ದೇಗುಲದ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಈಕೆಯ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ದುರ್ಗಾ : ದುರ್ಗಾ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಜಲಸಂಗಿಯ ಮಹದೇವ ದೇಗುಲದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ದೇವಿಯ ಸುತ್ತ ಅರ್ಧಗಂಬ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಮಾನ ಮತ್ತು ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಕರ ಹಾಗೂ ಸುತ್ತಲೂ ಲತಾ ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡಿವೆ ಸವ್ಯಲಲಿತಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯು ಕುಳಿತಿದ್ದು ಚತುರ್ಭುಜಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಈಕೆಯ ವಾಹನವನ್ನು ಕಾಲಿನ ಕೆಳಗೆ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ದನ್ನೂರಿ (ಆರ್)ನಲ್ಲಿ ದುರ್ಗೆಯ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಜಲಸಂಗಿಯ ಮಹದೇವ ದೇವಾಲಯದ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಈಕೆಯ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪ ವನ್ನು ಕೂಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕುಳಿತ ಲಲಿತಾಸನದಲ್ಲಿರುವ ಈಕೆಗೆ ಚತುರ್ಭುಜಗಳಿವೆ. ಅಕ್ಷಮಾಲೆ (ಅಭಯ), ತ್ರಿಶೂಲ, ನಾಗ ಮತ್ತು ಕಳಸಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಳು. ಈಕೆಯ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ನಿಂತ ಮಕರಗಳ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಟ ಮಣಿಮುತ್ತಿನ ಹಾರ ಹಾಗೂ ಇದರ ಮೇಲೆ ಸುರಳಿಯ ತೋರಣದ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ. ಈ ತೋರಣದ ಮೇಲೆ (ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ಕೀರ್ತಿ ಮುಖವಿದೆ. ದೇವಿಯು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವಳು.

ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ಧಿನಿ : ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ಧಿನಿ ಅಥವಾ ಮಹಿಷಮರ್ಧಿನಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಈ ಜಿಲ್ಲೆ ಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಭಾಲ್ಕಿ, ಮಾಸಿಮೋಡ, ಚಳಕಾಪುರ, ಹಳಖೇಡ (ಬಿ), ಬ್ಯಾಲಳ್ಳಿ, ಕಣಜಿ, ಯಣ್ಣೆಕುರ, ಹಿಪ್ಪರಗಾ, ಆಟರಗಾ, ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ, ನೀಲಕಂಠ, ಬೇಟಮೆಳಕುಂದಿ, ನಾರಾಯಣ ಪುರ, ಹಿಪ್ಪರಗಾ, ಶಿವಪುರ, ಪರ್ತಾಪುರ, ಮೊರಖಂಡಿ, ಸಸ್ತಾಪುರ, ಮಿರ್ಕಲ್, ಮುಚ್ಚಳಂಬಾ, ಹುಲಸೂರು, ಬೇಲೂರು ಇತ್ಯಾದಿ (ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕ) ; ಔರಾದ (ಔರಾದ ತಾಲ್ಲೂಕ) ; ಬೀದರ, ಅಲೆಂಬರ, ಸಂಗೊಳಗಿ, ಕಡವಾಡ, ಮೈಲಳ್ಳಿ, ಖಿಣಿರಂಜೋಳ (ಬೀದರ ತಾಲ್ಲೂಕ) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ಧಿನಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿವಿಧ ಆಯುಧ ಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದ ದೇವಿಯು ತ್ರಿಶೂಲದ ತುದಿಯಿಂದ ಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವುದು, ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕೋಣದ ಮೇಲೆ ಮೆಟ್ಟಿರುವುದು ; ಮಲಗಿದ ಕೋಣದ ಶಿರದಿಂದ ಅಸುರ ಹೊರಬರುವುದು, ಅಸುರನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಢಾಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವುದು ದೇವಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಆರು ಅಥವಾ ಎಂಟು ಕೈಗಳಿರುವುದು, ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿವೆ.

ಈಕೆಯ ಪಾದದ ಬದಿಗೆ ಸಿಂಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಶಿವಪುರ, ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ, ಹಾಲಳ್ಳಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಕೇವಲ ಕೋಣನ ತಲೆಯನ್ನು ಈಕೆಯ ಶಿಲ್ಪದ ಪಾದ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೋರಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಹಳ್ಳಿಖೇಡ (ಬಿ), ಶಿವಪುರ ಇತ್ಯಾಧಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. ದೇವಿಯು ಒಂದು ಕೈಯಿಂದ ಕೋಣದ ಬಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿರುವುದು, ಹಿಪ್ಪರಗಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರನು ಕೋಣದ ಶಿರ ಅಥವಾ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರ ಬರುವ ಅನೇಕ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಈಕೆಯ ಬದಿಗೆ ಗಣೇಶನನ್ನು ತೋರಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪ ಬ್ಯಾಲಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವುದು ವಿಶೇಷ ವಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಗಂಬ ತೋರಣದ ಮಧ್ಯೆ ದೇವಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇವಿಯ ಪಾದದ ಮುಂದೆ ಕೋಣದ ಮುಖವನ್ನು ಎಡ ಅಥವಾ ಬಲಕ್ಕೆ ತೋರಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈಕೆಯ ತನ್ನ ಎಡ ಅಥವಾ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಕೋಣದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಸಸ್ತಾಪುರದ ಶಕ್ತಿ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಕೋಣದ ಮೇಲೆ ಮೆಟ್ಟಿರುವಳು. ಈಕೆಯ ಮೇಲಿನ ಬಲಗೈ ಬದಿಗೆ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಎಡಗಡೆ ಚಂದ್ರನನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದು ಅಪರೂಪವೆನಿಸಿವೆ.

ಹಳ್ಳಿಖೇಡ (ಬಿ) ಗ್ರಾಮದ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಿಶೇಷವೆನಿಸಿವೆ.[20] ಕ್ರಿ.ಶ. ಸು. ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಈ ದೇವಿಯ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಗಡೆಯ ಎರಡು ಕೈಗಳು ಮುರಿದಿವೆ. ಕೆಳಗಿನ ಬಲಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ತ್ರಿಶೂಲದ ತುದಿಯಿಂದ ನಿಂತ ಅಸುರನ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದಾಳೆ. ಕೆಳಗಿನ ಎಡಗೈಯಿಂದ ಅಸುರನ ಬಲಗೈ ಹಿಡಿದಿರುವಳು. ಈ ಅಸುರನು ಕೆಳಗಡೆ (ದೇವಿಯ ಎಡಗಡೆ ಮುಖ ಮಾಡಿದ) ಕೋಣದ ಕುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಹೊರಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಬಲಗಾಲನ್ನು ಕೋಣದ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. ಬಲ ಬದಿಗೆ ಈಕೆಯ ವಾಹನ ಸಿಂಹವಿದೆ. ಇದರ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಹೊರಚಾಚಿದ ಕೋಣದ ತಲೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಅಸುರ ತನ್ನ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಕೋಣದ ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಗಳ ಸರಮಾಲೆಯಿದೆ.

ಬ್ಯಾಲಹಳ್ಳಿಯ ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ಧಿನಿಯ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಗಮನೀಯ.[21] ಕ್ರಿ.ಶ. ಸು. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಚತುರ್ಭುಜ ಧಾರಿಯಾದ ಈಕೆಯು ಕೆಳಗಿನ ತನ್ನ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ತ್ರಿಶೂಲದ ತುದಿಯಿಂದ ಅರ್ಧ ಮನುಷ್ಯ ಅರ್ಧ ಪ್ರಾಣಿ (ಕೋಣ ಮುಖ) ರೂಪದ ಮಹಿಷಾಸುರನಿಗೆ ಇರಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಮೇಲಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಶಂಖಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಕೆಳಗಿನ ಎಡಗೈಯನ್ನು ಸೊಂಟದ ಮೇಲಿಟ್ಟಿರುವಳು. ಬಲಗಾಲನ್ನು ಅಸುರನ ತಲೆಯ ಬಲ ಕೋಡಿನ ಮೇಲಿಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. ಈಕೆಯ ವಾಹನ ಸಿಂಹವನ್ನೂ ಬಲಬದಿಯಲ್ಲಿ, ಮತ್ತು ಕುಳಿತ ದ್ವಿಭುಜ ಗಣಪತಿಯನ್ನೂ ಎಡಗಡೆ ತೋರಿಸಿರುವುದು ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕ ತ್ರಿಶೂಲ ತೋರಿಸಿರುವುದು ಅಪರೂಪದ್ದಾಗಿವೆ.

ಹಿಪ್ಪರಗಾ (ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕ) ಗ್ರಾಮದ ಈಕೆಯ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಸುರನ ಸಂಹಾರದ ಕೆಳಗೆ ಸಿಂಹವಿದೆ. ಈಕೆಗೆ ಎಂಟು ಕೈಗಳಿದ್ದು ಕೆಳಗಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ತ್ರಿಶೂಲದಿಂದ ಕೋಣನ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ತಿವಿಯುತ್ತಿರುವಳು. ಹಾಗೂ ಕೆಳಗಿನ ಎಡಗೈಯಿಂದ ಕೋಣದ ಬಾಲವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದಿರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಮಿರ್ಕಲ್ (ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕ)ನ ಈಕೆಯ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಎಡಗಾಲನ್ನು ಮಲಗಿ ಬಿದ್ದ ಅಸುರನ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟಿರುವಳು ಮತ್ತು ಕೆಳಗಿನ (ಎಡ-ಬಲ) ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ತ್ರಿಶೂಲದ ತುದಿಯಿಂದ ಅಸುರನ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ತಿವಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಮೇಲಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಶಂಖಗಳಿವೆ. ಬಲಗಾಲಿನ ಬದಿಗೆ ಸಿಂಹವಿದೆ. ಇದು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನ, ಉಮಾಪುರ (ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕ)ದ ಈಕೆಯ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೋಣದ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೆ. ಕೋಣದ ಶಿರದಿಂದ ಹೊರ ಬಂದ (ಅಸುರನನ್ನು ತನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೆಳಗಿನ ಎರಡೂ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ (ಎಡ–ಬಲ) ಹಿಡಿದ ತ್ರಿಶೂಲದ ತುದಿಯಿಂದ ಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಳು. ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಡಾಲುಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಈಕೆಯ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಎಡಗಾಲನ್ನು ಕೋಣದ ಮೇಲಿಟ್ಟಿರುವಳು. ಕೆಳಗಿನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ (ಎಡ–ಬಲ) ಹಿಡಿದ ತ್ರಿಶೂಲದಿಂದ ಇರಿಯುತ್ತಿರುವಳು. ಇನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಡಾಲುಗಳಿವೆ. ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸಂಗೊಳಗಿ, ಖಣಿರಂಜೋಳ (ಬೀದರ ತಾಲ್ಲೂಕ) ಕಣಜಿ (ಭಾಲ್ಕಿ ತಾಲ್ಲೂಕ) ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಾಮಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಈಕೆಗೆ ಎಂಟು ಕೈಗಳಿಗೆ ಯಣ್ಣೆಕುಠ (ಭಾಲ್ಕಿ ತಾಲ್ಲೂಕ)ದ ಶಿಲ್ಪ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿವೆ ಈಕೆಗೆ ಆರು ಕೈಗಳಿವೆ. ಭಾಲ್ಕಿ, ಕಣಜಿ, ಮಾಸಿಮೋಡು (ಭಾಲ್ಕಿ ತಾಲ್ಲೂಕ) ಹಳ್ಳಿಖೇಡ (ಬಿ) ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಾಮಗಳ ಈಕೆಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಿವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಈಕೆಯ ಬದಿಗೆ ಸಿಂಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ, ಹುಲಸೂರು, (ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲ್ಲೂಕು) ; ಸಂಗೊಳಗಿ (ಬೀದರ ತಾಲೂಕು), ಬ್ಯಾಲಹಳ್ಳಿ, ಭಾಲ್ಕಿ (ಭಾಲ್ಕಿ ತಾಲೂಕ)

---

20 ಅದೇ, ಪು. ೨೫೭

21 ಅದೇ, ಪು. ೨೫೬

ಮತ್ತು ಹಳ್ಳಿಖೇಡ (ಬಿ) ಹುಮನಾಬಾದ್ ತಾಲೂಕ) ಗಳಲ್ಲಿವೆ.

ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಮಹಿಷಮರ್ಧಿನಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣ ಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರನನ್ನು ಮನುಷ್ಯಾ ಕಾರದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸದೆ ಕೋಣನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿರು ವುದು ವಿಶೇಷ. ಬಸವಕಲ್ಯಾಣದ ಕೋಟೆ ಒಳಗೆ, ಭಾಲ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಮೊರಖಂಡಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮುಖ್ಯವೆನ್ನಬಹುದು. ಮೊರಖಂಡಿಯ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಹತ್ತಿರದ ಶಿಲ್ಪವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ, (ಸು.ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ನೇ ಶತಮಾನ). ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯು ಅಷ್ಟಭುಜದಲ್ಲಿದ್ದಾಳೆ. ತನ್ನ ಎಡಗಾಲನ್ನು ಕೋಣದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಒಂದು ಎಡಗೈಯಿಂದ ಕೋಣನ ತಲೆ ಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಗ್ಗಿಸಿ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದಿರುವಳು. ಬಲಗಡೆಯ ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ತ್ರಿಶೂಲ ಮೇಲಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಕೋಣದ ಶಿರಕ್ಕೆ ಇರಿಯುತ್ತಿರುವಳು. ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಶಿರಕ್ಕೆ ಹಾಕಿರುವಳು. ಇನ್ನೆರಡು ಬಲಗೈಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣ ಮತ್ತು ಚಕ್ರಗಳಿವೆ. ಎಡಗಡೆಯ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖ, ಬಿಲ್ಲು, ಗುರಾಣಿಗಳಿವೆ. ದುರದೃಷ್ಟವಶಾತ್ ಈಕೆಯ ಮುಖ ಒಡೆದುಹೋಗಿದೆ. ಇದೇ ಬಗೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಭಾಲ್ಕಿ, ಕಣಜಿ, ಬಸವಕಲ್ಯಾಣದ ಕೋಟೆ ಒಳಗಿನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನ ದ್ದಾಗಿವೆ. ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ಕೋಟೆಯ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪ ದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾದ ಈಕೆಯ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೋಣನ ಶಿರಕ್ಕೆ ಅದರ ತುದಿಯಿಂದ ಇರಿಯುತ್ತಿರುವಳು. ಬಲಗಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವಿದೆ. ಎಡಗಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಶಂಖವಿದೆ. ಮತ್ತು ಕೆಳಗಿನ ಕೈಯಿಂದ ಕೋಣನ ಮುಖವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ. ತನ್ನ ಎಡಗಾಲನ್ನು ಕೋಣದ ಕೋಡುಗಳ ಮೇಲೆ ಮೆಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೆ. ಶಿಲ್ಪಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೧ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಬಸವಕಲ್ಯಾಣದ ನೀಲಕಂಠ, ಜೇಟ್ ಮೆಣಕುಂದದವು ಇದೇ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ.

ಕಾಳಿ : ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಲವಾರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಲಕಣಗಾಂ, ಅಂಬೆ ಸಂಗವಿ, ಮೆಹಕೆರ (ಭಾಲ್ಕಿ ತಾಲೂಕ), ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ, ಖಂಡಾಳ (ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲೂಕ) ಗ್ರಾಮದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಗಿ ಕಾಳಿಯು ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದು ಪದ್ಮಾಸನ ದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವಳು. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ, ಡಮರು, ತ್ರಿಶೂಲ ಮತ್ತು ಕಪಾಲಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಳು. ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲೂಕಿನ ಖಂಡಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಶಿಲ್ಪ ಬಹು ಸುಂದರ ವಾಗಿದೆ. ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣದ ಧರಮ ಪ್ರಕಾಶಗಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ದುರಗಮ್ಮ ಮಂದಿರ, ದೇಶಪಾಂಡೆ ಗಲ್ಲಿಯ ಶ್ರೀ ಭವಾನಿ ಮಂದಿರ ಮತ್ತು ರಜಪೂತದಲ್ಲಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಈಕೆಯು ಸವ್ಯಲಲಿತಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರು ವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಯಕ್ಷಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು : ಜೈನ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿಯ ಒಂದಾದ ಯಾಪನೀಯ ಸಂಘ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕ ದಲ್ಲೂ ಖ್ಯಾತಿಗಳಿಸಿತ್ತು. ಈ ಸಂಘದಲ್ಲಿ ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ಅದರಲ್ಲೂ ಹೆಂಗಸರಿಗೂ ಸ್ವತಂತ್ರ್ಯ ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಸಂಘದ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳು ಯಕ್ಷಿಯರಾದ ಪದ್ಮಾವತಿ, ಜ್ವಾಲಮಾಲಿನಿಯ ಆರಾಧನೆಯ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದರು. ತದನಂತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಕೆಯು ಜೈನಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ದೇವತೆ ಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಯಕ್ಷಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಭಾಲ್ಕಿ ತಾಲೂಕಿನ, ಭಾಲ್ಕಿ, ಲಖಣಗಾಂ; ಬೀದರ ತಾಲೂಕಿನ ಅಲೆಂಬರ ಇನ್ನಿತರ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಜೈನ ಯಕ್ಷಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಹಾಗೂ ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲೂಕಿನ ಮಿರ್ಕಲ್ ಮತ್ತು ಉಮಾಪುರಗಳಲ್ಲಿ ಜೈನ ಯಕ್ಷಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ ಕೋಟೆ ಒಳಗೆ ಜೈನ ಯಕ್ಷಿಯ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಂಬಿಕ ನಿಂತ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವಳು. ಭಾಲ್ಕಿಯ ಮಾರುತಿ ಕಟ್ಟೆ ಮುಂದಿನ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಈಕೆಯು ಕುಳಿತ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರು ವಳು. ಹಾಗೂ ಶಿವಪುರ ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರದ ಮುಂದಿನ ತಾಯಿ-ಮಗುವಿನ ಶಿಲ್ಪ ಜೈನ ಯಕ್ಷಿ

ಅಂಬಿಕೆಯದಾಗಿದೆ. ಶೈಲಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧.೧೨ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತವೆ.

ಒಂದು ಮರದ ಕೆಳಗೆ ವಾಮಲಲಿತಾಸನದಲ್ಲಿ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಅಂಬಿಕಾ ಯಕ್ಷಿಯು ಭಾಲ್ಕಿಯ ಮಾರುತಿ ಕಟ್ಟೆಮುಂದೆಯಿದೆ.[22] ಈಕೆಯ ಪೀಠಕ್ಕೆ ಮಕರ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಿದ್ದು ಅದಕ್ಕೆ ಒರಗಿಕೊಂಡು ಕೂಳಿತಿರುವಳು. ಎರಡು ಕೈಗಳಿದ್ದು ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಗೊಂಚಲವಿದೆ. ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಗು ಇದೆ. ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮಗುವನ್ನು ಕುಡಿಸುವ ಬದಲು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಈಕೆಯ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವಕಿಯರು ನಿಂತಿರುವುದು ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಜಿನನನ್ನು ಕಿರೀಟಮುಕುಟದ ಮೇಲೆ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಬದಿಗಿನ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸರೆಯರನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು. ಇವಳ ವಾಹನ ಸಿಂಹ ಬಲಗಡೆ ಕೆಳಗಿದೆ. ಶಿಲ್ಪ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಇದು ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ. ಶಿವಪುರದ ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರದ ಮುಂದಿರುವ ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ತಾಯಿ ಮಗುವನ್ನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಳು. ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ ಕೋಟೆಯ ಒಳಗಿನ ಈಕೆಯ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮರದ ಗೊಂಚಲ ಕೆಳಗೆ ಈಕೆಯು ನಿಂತಿರುವಳು (ತ್ರಿಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ). ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಗೊಂಚಲು ಎಡಗೈ ನಿಂತ ಮಗುವಿನ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. ಮಗು ಮತ್ತು ಸಿಂಹ ಬಲಗಾಲಿನ ಬದಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಓಲೆ, ಕೊರಳ-ಕುಚಗಳಲ್ಲಿ ಹಾರ, ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಅವ್ಯಂಗ, ತೋಳಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿ, ಕಡಗಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಳು. ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಾದಗಳ ಮೇಲಿನ ವರೆಗೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವಳು. ತಲೆಯ ಸುತ್ತ ದುಂಡಾದ ಪ್ರಭಾಮಂಡಳವಿದೆ. ಧರಿಸಿದ ಅವ್ಯಂಗದ ಶೈಲಿಯು ಮಧ್ಯಭಾರತ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ಮಿರ್ಕಲ್ ಗ್ರಾಮದ (ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ಗದ್ದೆಯ ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಕಿರೀಟಮುಕುಟದ ಮೇಲೆ ಜಿನಬಿಂಬವಿದ್ದು ಓಲೆ, ಕೊರಳ-ಕುಚ ಹಾರ, ತೋಳಬಂದಿ, ಬಳೆ, ಮಣಿ ಮುತ್ತಿನ ಪಟ್ಟಿ, ಕಡಗ ಇತ್ಯಾದಿ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ತಲೆಯ ಸುತ್ತಲು ದುಂಡಾದ ಪ್ರಭಾಮಂಡಲವಿದೆ. ಕುತ್ತಿಗೆ ಮತ್ತು ಸೊಂಟದ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೂಗುಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈಕೆಯ ಆಸನದ ಪೀಠದಲ್ಲಿ (ಈಕೆಯ) ವಾಹನ ಕುಕ್ಕುಟಸರ್ಪವಿದೆ. ಈ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಶಿಲ್ಪದ ಮೇಲ್ಭಾಗ ಅರ್ಧ ವೃತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಶೈಲಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಶಿಲ್ಪ ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ.

ಜೈನ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ಶ್ರುತದೇವಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಳು. ಈಕೆಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಅಲೆಂಬರ (ಬೀದರ ತಾಲೂಕ), ಲಕಣಗಾಂ ಭಾಲ್ಕಿ (ಭಾಲ್ಕಿ ತಾಲೂಕ) ಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಭುಜಳಾದ ಈಕೆಯು ಸವ್ಯ ಲಲಿತಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವಳು. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಮಾಲಾ (ಅಭಯ), ಪಾಶ, ಅಂಕುಶ ಮತ್ತು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು, ಕೆಳಗಡೆಯ ಬಲಗೈಯಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಹಿಡಿದಿರುವಳು. ಈಕೆಯ ವಾಹನ ಹಂಸ ಪೀಠದಲ್ಲಿದೆ. ಕಿರೀಟ ಮಕುಟದಲ್ಲಿ ಜಿನ ಬಿಂಬವಿದೆ.[23]

ಉಪಸಂಹಾರ : ಈ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ದೇವಿ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯನ್ನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಬಹುದು. ತದನಂತರ ಕ್ರಮೇಣ ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ವರೆಗೆ ಇದು ಬೆಳೆದು ಬಂದಿತೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣ, ನಾರಾಯಣಪುರ, ಜಲಸಂಗವಿ (?), ಚಂಡಕಾಪುರ, ಉಮಾಪುರ (?) ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ ದೇಗುಲಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಮೊರಖಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲದೆ

---

22 ಅದೇ : ೧೯೮೦ ಟು ಜೈನಾ ಸ್ಕಲ್ಪ್ಚರ್ಸ್ ಫ್ರಮ್ ಭಾಲ್ಕಿ : ಎನೋಟ್. ಕ್ಯೂ.ಜೆ.ಎಂ.ಎಸ್. ಸಂ.LXXI-ನಂ. ೧ ಮತ್ತು ೨, ಮಿಥಿಕ್ ಸೊಸೈಟಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

23 ಅದೇ : ೧೯೮೮ ಪ್ಲೇಟ್ ನಂ. ೧೫ ಬಿ.

ಇವುಗಳ ಸಮಕಾಲೀನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಎರಡು ಲಯಣಗಳು, ಗಣೇಶ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಿಲ್ಪ ವಿಶೇಷಗಳಿರುವುದು ಗಮನೀಯ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧-೧೨ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಸವ ಕಲ್ಯಾಣದಲ್ಲಿ ಗೂರ್ಜರ ಮಲಯಮತಿ ಮಹಾದೇವಿಯ ದೇಗುಲವು ಈ ರಾಣಿಯ ಹೆಸರಿನ ದೇಗುಲವಾಗಿದ್ದುದು ವಿಶೇಷ ವೆನ್ನಬಹುದು. ಶಿಲ್ಪಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಶೈಲಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಒಂದು ಸ್ಥಳೀಯ ವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಮಧ್ಯ ಭಾರತದ ಶೈಲಿಯ ಪ್ರಭಾವ ನಾರಾಯಣಪುರ, ಬಸವಕಲ್ಯಾಣದ ಹಲವಾರು ಶಿಲ್ಪಾವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಬೀರಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳ ಸೂಚನೆ ಯಿಂದ ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣಪುರ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ದೇವಿ ಮಂದಿರಗಳ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಲವಾರು ಶಿಲ್ಪಗಳು ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕೆಲವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದೆ. ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ ಮತ್ತು ಜೈನಧರ್ಮ ಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳಾದ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ (ಪ್ರತ್ಯೇಕ), ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಚಾಮುಂಡಿ, ಸರಸ್ವತಿ, ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ಧಿನಿ, ಮಹಿಷಮರ್ಧಿನಿ ದುರ್ಗಾ ಮತ್ತು ಯಕ್ಷಿಣಿಯರಾದ ಅಂಬಿಕಾ, ಪದ್ಮಾವತಿ ಮತ್ತು ಜೈನ ಶೃತದೇವಿಯಾದ ಸರಸ್ವತಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಇಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಲವಾರು ಸ್ಥಳಗಳು ದೇವಿಕೇಂದ್ರಗಳಾದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ಇಂದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗುಡಿಗಳು ಖ್ಯಾತಿಗಳಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಇನ್ನಿತರ ದೇವಿ ದೇಗುಲಗಳು ಖ್ಯಾತಿಗಳಿಸಿರುವುದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

---

* ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು : ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆಯ ವತಿಯಿಂದ ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡಲು ಮತ್ತು ಸಾಮಾಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಕೊಳ್ಳಲು ಪರವಾನಿಗೆ ನೀಡಿದ ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಡಾ. ಎಸ್. ರಾಮೇಗೌಡ ಇವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಕುಲಸಚಿವರಿಗೆ; ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ, ನಾರಾಯಣಪುರಗಳ ಪ್ರಾಚ್ಯ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಕೊಳ್ಳಲು ಪರವಾನಿಗೆ ನೀಡಿದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಈ ಲೇಖನ ಬರೆಯಲು ಸಲಹೆ ಸೂಚನೆ ನೀಡಿದ ನನ್ನ ಗುರುಗಳಾದ ಡಾ. ಅ.ಸುಂದರ ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು,